

Josip BARLEK
Etnografski muzej Zagreb

UZ KRIŽ STATI - HRVATSKI USKRS

Uskrs u Podravini

*"...U Tvom društvu uz križ stati
S Tobom jade jadovati
Želja mi je jedina..."
(Jacopone da Todi)*

Uz spomenuti stih ove poznate crkvene, a kasnije i od našeg naroda opće prihvaćene korizmene pjesme koja se pjeva uz pobožnost Križnog puta - istaknutog ovog puta kao naslov - postavljena je krajem Korizme i u uskrsno vrijeme prošle godine velika uskrsna izložba u Etnografskom muzeju u Zagrebu. Velika, ne samo po broju eksponata već i po tome što je obuhvatila uskrsne običaje svih krajeva Hrvatske. Među njima posebno mjesto zauzimali su izložci iz Podravine, kako oni koji su sakupljeni i čine fundus Etnografskog muzeja u Zagrebu tako i oni koji su za ovu prigodu posuđeni iz same Podravine, Etnografske zbirke Josipa Cugovčan iz Podravske Sesvete kao i Muzeja grada Koprivnice, s kojima Etnografski muzej iz Zagreba godinama uspješno surađuje. Na izložbi su izložena mnoga djela suvremenih podravskih umjetnika.

Ilustracije uz ovaj prikaz dočaravaju bogatstvo i vrijednosti koje su Podravinu i Podravce predstavile na ovoj izložbi kao baštinike, čuvare i njegovatelje starih tradicija, koji su i ovog puta mogli ukazati na sve što je posebno i različito ali i na ono što nas povezuje i što nas kao jedinstvenu kulturnu, vjersku i narodnu baštinu određuje unutar cjelokupnog hrvatskog korpusa.

Svečanost otvaranja izložbe obogatili su svojim izvornim nastupom i članovi *HFD-a Sesvečice* iz Podravske Sesvete. U praktičnoj demonstraciji izrade podravskih pisanica sudjelovali su i narodni umjetnici, Josip Cugovčan iz Podravske Sesvete (tehnik višebojnog ukrašavanja voskom) i Brankica Riškuš iz Novigrada Podravske (struganje ornamenta na jednobojnoj podlozi).

Izložba je predstavila javnosti 230 eksponata, bogatu i raznoliku uskrsnu baštinu koja se njeguje u Hrvatskoj, a rezultat je dugogodišnjeg istraživanja i rada autora i muzejskih stručnjaka koji su ovom temom prisutni u javnosti. Muzej je zadnjih 15 godina organizirao brojne uskrsne izložbe, akcije i događanja bilo u samom Muzeju bilo izvan njega (drugim prostorima u gradu Zagrebu: Muzej za umjetnost i obrt, Centrima za kulturu, drugim mjestima Hrvatske: Dubrovnik, Donja Stubica, Podravske Sesvete, Garešnica... i inozemstva: Hamburg).

Zadatak izložbe bio je približiti javnosti taj značajni segment narodne baštine, ukazujući pri tome na duboku pobožnost i ukorijenjenost uskrsnih tradicija u narodnom životu prikazujući veliku raznolikost i bogatstvo narodnih običaja svih hrvatskih krajeva. Uskrsnu izložbu pratile su male radionice na uskrsnu tematiku u izvedbi praktičnih sadržaja (pletanje palmi, izrade pisanica, dekora i umjetničkog oblikovanja, ali i obradu pojedinih

tema duhovnog sadržaja). U sklopu uskrsnog događanja organizirano je nekoliko predavanja istaknutih predavača - prof. dr. Bonaventura Duda i prof. dr. Vitomir Belaj - koja su doticala duhovne i tradicijske aspekte Uskrsa.

Uvod

Uskrs se slavi od samog početka kršćanstva, kao najveći blagdan vjere diljem svijeta. Zato se za Uskrs svaki vjernik a i cijela zajednica nastoje posebno pripremiti kako bi ga mogli dolično i proslaviti. U crkvenoj godini odgovara mu određeni vremenski ciklus zvan *uskrsni*.

Slavljenje Uskrsnog blagdana ima kod Hrvata važno mjesto i u ciklusu proljetnih običaja, a odlikuje se bogatstvom raznolikih oblika. Tu nalazimo stare pretkršćanske elemente isprepletene s novijim kršćanskim i vjerskim običajima, stopljenim zajedno s novijim u živu narodnu tradiciju. Iako je mnogo toga već nestalo ili se promijenilo u minulim stoljećima i desetljećima, neke tradicije žive. Mnoga su obilježja slavljenja Uskrsa tipična za sve Hrvate, ali ima i nekih koja su specifična upravo za pojedine krajeve Hrvatske. Zbog toga smo željeli nizom uskrsnih izložbi i događanja proteklih godina naglasiti vjersku praksu, pučku pobožnost i običaje pojedinih krajeva Hrvatske.

S prikazom bogate narodne pasionske tradicije započeli smo u zanosu hrvatske državnosti već 1991. Krenuli smo od sjevera prema jugu, te u nekoliko godina uz prikaz sličnosti i razlika željeli obuhvatiti cijeli prostor naše domovine. Uz građu koju je Etnografski muzej u Zagrebu sakupio u svom 80-godišnjem radu, nastojali smo što bolje i intenzivnije istražiti i pokazati žive korijene narodne tradicije.

No u samom početku zamisli susreli smo se s problemima koje je nametnuti nam rat za opstojnost i obranu domovine iziskivao. Velik dio Hrvatske trpio je razaranja i nezamislive strahote. Sjetimo se mnogih mjesta stradanja poput Vukovara i Dubrovnika koji su postali hrvatskim simbolima patnji i opstojnosti. Bile su to brojne postaje križnog puta koje smo prolazili a koje nalazimo i na mnogim izloženim radovima umjetnika s ove izložbe (Ivan Lacković Croata, č. s. Samuela Premužić, Ivan Kožarić).

Slijedio je niz manjih i većih uskrsnih izložbi i događanja koje su obrađivale uskrsne teme pojedinih krajeva Hrvatske kao... *Pisani Vuzem - Uskrsni običaji sjeverozapadne Hrvatske (Podravina, Međimurje i Hrvatsko Zagorje) 1991. do posebnih osvrtu ... na primjer o pisanicama - Pisanice u Hrvatskoj 2004.* Ovom izložbom zaokružili smo taj izložbeni ciklus prikazom uskrsnih običaja cijele Hrvatske.

Kao najveći blagdan Katoličke crkve Uskrs se u hrvatskom narodu slavio i slavi od samog početka primanja kršćanstva. Hrvati žive s križem i pod križem više od 1200 godi-

Ivan Lacković Croata
Zaustavite rat u Hrvatskoj, 1991.

na. Svatko nosi ili ima svoj križ, pa tako i narod. Povijest nas nije štedila, dapače, bacala nas je u razne vrtloge i iskušenja. No, dubina i snaga vjere vodile su naš narod kamenim i teškim stazama, a simbol im je bio križ i Spasitelj na križu. Sve teškoće u životu lakše se prebrode, kada imamo uporište u čvrstom znaku križa. Uz njega i s njim opstajali smo i opstali na ovim nemirnim prostorima koje nam je povijesna sudbina namijenila. Uz njega i s njim njegujući sačuvali smo žive korijene naših predaka i vrednote kako duhovne tako i tradicijske koje čine nacionalni identitet našeg naroda. Ali jednako tako pod njim smo bili i oslonac drugih Evropskih naroda zasluživši častan naziv "predziđa kršćanstva".

Neobično lijepo je to istaknuo naš velikan Matko Peić kada je u prigodnom tekstu objavljenom u našem tisku 1994. napisao: *"Prije svega jedan doista jednako lijep i tužan dokument. Rijedak je narod kojem je, kao hrvatskom, povijest tako slična životu Isusa Krista. Od grubog djetinjstva kroz svetu Muku do Uskrsnuća. Rijetka je u svijetu zemlja koja ima toliko križeva koliko Hrvatska. Taj temeljni znak kršćanstva i glavni znak Kristova Misterija stoji na svakom koraku od Baranje do Dalmacije, od Istre do Srijema. Ne uzvisuje se samo na našim katedralama, crkvama, kapelicama, nego se uzdiže i na našim kalvarijama, pokloncima, križnim putovima i ranjenim Isusima u svojoj jednostavnoj, uzvišenoj ljepoti koja nastaje križanjem zemaljske horizontale s nebeskom vertikalom – križ ukrašava tisuće i tisuće naših vjekovnih grobova.*" (Večernji list, 1. 4. 1994.).

Prigodno - s već spominjanom simbolikom - ovom izložbom pridružili smo se proslavi Godine Euharistije ali i bolnom sjećanju na tragičnu 60. obljetnicu u narodu šapatom spominjanog " krvavog križnog puta " započetog u Bleiburgu.

Nastojali smo pokazati križ, patnju i Uskrs na jedan širi način koji nadasve ova važna tema iziskuje. No kao oni koji se bave narodnom kulturom željeli smo se približiti zadanoj temi i s one nutarnje, naoko skrivene strane koja se zrcali u narodnoj duši, duši svakog čovjeka koji u sebi makar negdje duboko u sebi ima utisnuti taj sveti znak, znak s kojim živi. Povijesno prvi prikaz križa kod Hrvata nalazi se na kamenoj Krstionici kneza Višeslava u Ninu koju smještamo u vrijeme oko 800 godine; Drugi križ koji primamo krštenjem nalazi se u nama samima, no uz njega tu su i naši preci koji su nam ga namrli i ostavili, a uz njega i ono neizmjereno blago narodne baštine koje proučava i prezentira naš Muzej.

Uskrsni ciklus običaja na cijelom je hrvatskom nacionalnom prostoru snažan i raznolik kao ni u jednom drugom vidu narodnog života. Prikazuju se mnogi stari običaji i vjerovanja koji se u tom dinamičnom periodu godine, stapaju s kršćanskim znakovljem prepoznatljive duhovne simbolike i identiteta našeg naroda. Uskrsna izložba daje sveobuhvatni prikaz bogate hrvatske narodne korizmeno - uskrsne tradicije s posebnim osvrtom na brojne i slikovite običaje Korizme, Cvjetnice, Velikog tjedna , Uskrsa, Bijeke nedjelje ... u povezanosti s dubinom pučke pobožnosti s posebnim osvrtom na pobožnost križa kroz povijest hrvatskog naroda.

Dok sjeverna i središnja Hrvatska u uskrsnim običajima posjeduju osobiti folklorni kolorit, u južnoj Hrvatskoj, od Savudrije do Vitaljine, uz određeni kolorit nalazimo i jednu neobičnu i izuzetnu duhovnu dubinu Korizme i Uskrsa. Naročitu pobožnost štovanja Križa i Muke ovdje su njegovale brojne bratovštine. Kao poseban fenomen nameće se štovanje križa na zapadnom dijelu otoka Hvara, gdje se u velebnim procesijama od Velikog četvrtka na Veliki petak može doživjeti jedinstvena pobožnost noćnih ophoda - *Za križem*. Ta pučka pobožnost stara je više od pola tisućljeća.

U izložbi su kronološki prikazani svi značajni elementi uskrsnih dana. Posebno su naznačeni uskrsni simboli i znakovlje, od grančica drijenka, masline, i drugog bilja do izrade

pisanica, od pokorničkog do slavljeničkog oblačenja, od raznovrsnih oblika pučke pobožnosti do štovanja križa i uskrsnog slavlja. Posebna pozornost pridaje se kontrastiranju korizmenog i uskrsnog ugođaja, nizanjem brojnih detalja i prizora svakodnevnog života. Predstavljeni su mnogi elementi narodnog života vezani uz obredno - običajnu praksu i vjerovanja.

Mnogi običaji, obilježja i posebnosti Velikog tjedna i uskrsnog slavlja, specifični su za pojedine krajeve. I sami nazivi blagdana nam podvlače te posebnosti. Dok se u nekim krajevima opće poznati naziv *Uskrs* izvodi od glagola *krsnuti* (oživjeti), u nekim krajevima naći ćemo stari naziv *Vazam*, u Podravini i na širem kajkavskom području *Vuzem* koji vuče porijeklo od riječi *vzeti* (uzeti), upućujući nas na obilje mrsnog blagovanja poslije korizmenog odricanja. I naziv *Cvjetnice*, *Cvjetne nedjelje* koji se u drugim dijelovima naše zemlje veže uz cvijeće ili palmu u dijelu Dalmacije (*Nedilja od polme ili palma*), u Istri vezan je uz *uliku* (maslinu) pa nosi naziv *Uličnica* a u ostalima uz stručak propupalog i procvjetalog granja – *cvjetnica* (*Cvetnica*, *Cvetna nedelja*).

Ova uskrsna izložba predstavlja dva samosvojna djela koja su povezana u jednu cjelinu. Dio koji se bavi tradicijom i dio koji nam prikazuje pashalnu motiviku brojnih umjetnika. U tu svrhu u proslavi križa i Uskrsa pridružili su nam se mnogi priznati umjetnici. Njihova viđenja dio su naše stvarnosti, znakovi današnjeg vremena u kojemu oni danas kao i nekad u temi otkupljenja nalaze snažnu inspiraciju. Njihova djela govore o stanju umjetničkog izražaja u sferi duhovnosti i duboke ljudskosti, onog božanskog i ljudskog u nama i oko nas. Znak u kojem se prožima i stapa uzvišeno s jadom i patnjom. Uz narodno blago, raznolike običaje i iskaze vjere i duboke pobožnosti našeg puka, ovi umjetnici, dio su istog narodnog tijela i nezaobilazni su dio su naše kulturne povijesti. Sakralna tematika osim u rijetkih pojedinaca koja je bila u socijalizmu usputna i zapostavljena u javnom životu, krajem osamdesetih oživljava i doživljuje u društvenim promjenama koje su tada nastupile svoj novi zanos od 1990. godine. Nadovezujući se na to u osvrtu kataloga, kritičarka, zagrebačka povjesničarka umjetnosti, Branka Hlevnjak ističe: "Čini se da je istinsko "preobra-

Zlatko Kauzlarić *Atač - Pad*, 1989. (zbirka Azinović, Zagreb)

Mijo Kovačić - Golgota, 1999/2000.

ćenje" suvremena hrvatska umjetnost doživjela tragedijom domovinskog rata 1991. - 1995., kada su masovno zaživjele molitve, kada je Isus Krist Mučenik postao simbol hrvatske patnje. Tako je Križ poprimio novi aktualni značaj, jednako kao i Vjera i Nada u spasenje".

Na izložbi smo okupili četrdesetak suvremenih, vrsnih umjetnika, različitih žanrova i stilova, škola i usmjerenja, s djelima i motivima koje su sami izabrali: Ivica Antolčić, Jelena Antolčić, Aleksandar Augustinčić, Stjepan Balja, Josip Botteri Dini, **Josip Cugovčan**, Zlatko Čular, Jasna Dapas, Mira Dulčić, Vinko Fabris, Franjo Haramina, Ignac Horvatić, Latica Ivanišević, Dragec Jamnić, Drago Jančić, Milan Juranić, **Zlatko Kauzlarić –Atač**, Eugen Kokot, Dragutin Kovačević, **Mijo Kovačić**, Ivan Kožarić, Stjepan Kulfa, Božica Lulić, Mato Mihinica, Mihalj Magdić, Alma Orlić, Tomislav Ostoja, Izidor Popijač - Žiga Bednjanski, Josip Poljan, Natko Paša, Samuela Premužić, Ratko Petrić, Josip Sutlar, **Zdravko Tišljar**, **Mato Toth**, **Josip Tot**, Renata Vranicani Azinović, Nikola Vučković, **Viktorija Vugrinec**, Šime Vulas i Tomislav Žubčić. S tugom u srcu pridružili smo im tri velikana, draga umjetnika koji su nas otvorena srca i duše pratili u prethodnim projektima, **Ivana Lackovića Croate**, **Josipa Generalića** i Ante Orlića koji više ne kroče zemaljskim stazama.

Podobljanim slovima tiska otisnuti su **podravski umjetnici** čija su djela u mnogome obogatila i oživjela uskrсну izložbu. Mogli bismo reći da su izvanredno dojmljiva i sugestivna.

Ivan Lacković Croata podsjeća nas na rat i ratna stradanja u Hrvatskoj koja je krvarila kao i prepoznatljiv lik njegove žene - Majke Hrvatske, koju prikazuje zaogrnutu u plašt

Mato Toth - Skidanje Isusa s križa, 2004.

koji svojim oblikom podsjeća na napadnuti teritorij naše domovine s kojeg se cijede krvave suze. Iz tog poznatog ratnog ciklusa gdje su pastelne boje njegove inače raspjevanе palete zamijenjene crno crvenim tušem jakih kontura i poteza, dobrotom obitelji Lacković, predstavili smo njegove antiratne poruke s ciljem da se zaustavi rat u Hrvatskoj. Čak što više smatrao je da on kao umjetnik mora progovoriti i osobnim djelom odlazeći na prvu crtu obrane moralno podupirući mlade gardiste, dijeleći s njima i dobro i zlo. U takvim prilikama nastaje i druga poznata grafika – Veronikin rubac.

Zlatko Kauzlaric Ataç, profesor Likovne akademije u Zagrebu, predstavio se na najbolji mogući način. Njegovo djelo – Pad, ulje na velikom platnu, privlači pažnju zbog toga što isijava izuzetom snagom. "Vještom i osobitom kompozicijom umjetnik je postigao učinak nebeske lakoće i zemaljske težine, kao nepremostive za ljude, kao Božji privile-

gij Uzdizanja u Nebo. To je monumentalno djelo koje temu zahvaća suvremenim skraćenim (filmskim) kadrom." (citat B. Hlevnjak u tekstu kataloga)

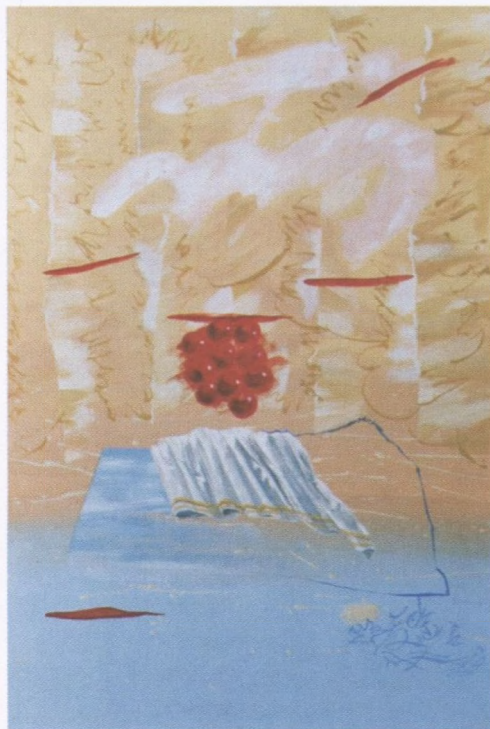
Na izložbi dominiralo je i privlačilo pažnju jedno veličanstveno djelo istaknutog predstavnika Naive, **Mije Kovačića** iz Gornje Šume – Golgota. Isus na križu u svoj svojoj patnji izdiže se ponad našeg, ljudskog gliba, svakodnevnog života. Isus je uprizoren u otkupiteljskoj veličini a ljudi svakidašnjice su sasvim mali.

Impozantno je i djelo **Mate Totha**, danas Koprivničanca s korijenima u Repašu, kad nam predstavlja Skidanje s križa. Patetika uprizorenja dana je izrazito suptilno i lirski s neobičnom toplinom i nježnošću.

Profesor **Zdravko Tišljar**, istaknuti predavač na Likovnoj akademiji u Zagrebu, zastupljen je na izložbi neobično interesantnim gvašem, kako po izvedbi tako i po artističkoj realizaciji - govori nam o rodnom kraju Virju i materijalizaciji ljubavi Gospodnje u složenoj razradi ideje rodnosti trsa: Plač Gospodina našega - blagoslov je naš.

Na ovoj izložbi ravnopravno sudjeluju svi oni koji doprinose slavi Gospodina (staro, novo, pučko, građansko, anonimno, autorsko, bez obzira na tehnike i materijale) i dapače, osvjetljavajući običaj slavljenja Uskrsa sa svih njegovih aspekata.

Etnografskom podlogom u pristupu javlja se nekoliko autora koji nam govore o ljepoti uskrasnih običaja. Izvorni umjetnik **Josip Cugovčan** iz Podravske Sesveta i zaljubljenik u narodno blago (prikupio veliku etnografsku zbirku) nam manirističkom točnošću u koloriranom tuš-akvarelu, govori o slikovitim običajima nastanka višebojnih pisanica i običaju darivanja - matkanja. Lakoća ruke i sklad boja neobičnom sugestivnošću uvode nas u svijet koji je uglavnom iščezao i koji zahvaljujući njemu opet oživljuje pred nama. Iz zaborava prošlosti **Josip Tot** iz Repaša stavlja nam pred oči pisanice koje zrače bajkovitošću preki-

Zdravko Tišljar - Potpis slikara i plač Gospodina našeg u virovskim goricama, 1997.

nutog sna kog treba do kraja odsanjati. Njima smo pridružili i široj javnosti nepoznatu autoricu, Koprivničanku **Viktoriju Vugrinec**, koja nam predstavlja u maniri nadahnutog manirizma danas uobičajeni motiv Uskrsa, par zečeva u prvom planu. Uskrсни kolorit pojačava i sama pozadina slike – nekad strani a danas već uobičajeni i udomaćeni rascvjetali tulipani, mnogih podravskih vrtova.

Tu se nalazi i mali izbor iz goleme zbirke autorskih pisanica oslikanih na drvenim jajima, velikog zaljubljenika i štovatelja umjetnosti, **Miše Azinovića** iz Zagreba, koja je okupila brojne suvremene umjetnike, tako i Podravce: **Ivana Lackocića Croatu**, **Josipa Generalića**, **Zlatka Kauzlerića Atača**, **Matu Totha**, **Josipa Tota**...

Hrvatski običaji korizmeno uskrsnog vremena

KORIZMA

Nakon bučnog i veselog vremena karnevala i mesopusta koji je u našim krajevima dosta prisutan, dolazi vrijeme smirenja, doba Korizme. Riječ korizma latinskog je porijekla (quadagesima) i označava vremensko razdoblje od 40 dana do Uskrsa. Započinje s **Čistom srijedom ili Pepelnicom** (*Čistom sridom, popelnicom*). Simbolični prijelaz u korizmeno vrijeme nekad se obilježavao zvonjavom zvona uoči Pepelnice, na pokladni utorak (fašnik) u 23 sata navečer. Zvuci zvona su naviještali kraj veselja, zabave i plesa te upućivali na početak četrdesetodnevnog vremena molitve, posta, pokore i dobrih djela, ne bi li

Viktorija Vugrinec - Uskršni zečevi, 2001.

se tako približili Spasitelju. Ujutro za vrijeme obreda u crkvi se vrši pepeljenje, simboličko, pokorničko posipanje glava svih vjernika. U novije doba pepeljenje se ponavlja i prvu nedjelju koja slijedi, za one koji pepeljenje nisu mogli obaviti u srijedu.

Na Pepelnicu je strogi post i nemrs. Postilo se uglavnom o kruhu i vodi. Ponegdje se na taj dan čistilo suđe (u pepelu se oribalo) u kojem se kuhalo meso ili masna hrana, blagovana prethodnih dana kako na njemu ne bi ostalo ni malo masti. Čak bi se i komoštre (verige) na kojima su visjeli lonci našle u rukama djece koja su ih vukla po putu da se očiste.

Nekada se u vrijeme korizme svih četrdeset dana jela isključivo posna hrana koja se za-

činjala samo biljnim uljem, najčešće bundevinim (*špično ili koščično ulje*), od uljne repice (*olaja*) u sjevernim krajevima, maslinovim na jugu Hrvatske. Meso se uopće nije jelo do Uskrsa. U Samoboru, kako navodi M. Lang 1913. g., od Pepelnice do Uskrsa bile su zatvorene sve mesnice u gradu. Samo se u jednoj meso moglo dobiti za bolesnike – uz liječničku potvrdu. No zato se pred kućama mogao vidjeti *močeni štokfiš* (bakalar) u *škafovima*.

Domaćice su se obično dobro pripremale za posno razdoblje kako bi u kući bilo sira, graha, suhих jabuka, šljiva i krušaka. Kuhali su se rezanci i ostala tjestenina koja se posipala makom, orasima ili bučnim sjemenkama; nedjeljom su imućniji radili *gužvare* s orasima ili makom. Običnim danom jela se papula od graha, *prova*, *pura* odnosno *mamaljuga* od kukuruznog brašna, *cicvara*, suha riba. Jaja su se jela razmjerno malo (negdje uopće ne), a čuvali su ih za Uskrs.

Četrdeset dana Korizme smatra se blagoslovljenim vremenom duhovne pripreve za najveći kršćanski blagdan – Uskrs. Vjernici se okreću unutarnjem duhovnom proživljavanju Isusove muke, smrti i uskrsnuća. To je intenzivnije vrijeme molitve, s posebnom pobožnošću Puta križa (Križnog puta) u crkvama, gdje se na zidovima nalaze reljefi četrnaest postaja ili kod kuće gdje se postaje često nalaze tiskane na grafičkom otisku unutar jedne zidne slike ili četrnaest manjih lijepljenih jedna do druge unutar iste cjeline kao na izložku iz Podravine. U novije vrijeme kao novina u crkvama se javlja se i petnaesta postaja - uskrsnuća.

Križni put prati pjevanje Gospina plača: "Stala plačuć tužna mati, gledala je kako pati Sin joj na križ uzdignut...". Oдавna je ovaj spjev, izvorno pisan latinski / STABAT MATER DOLOROSA/ prepjevan na hrvatski jezik. Iz jednog od pripjeva ove *korizmene posljednice* koja se pripisuje Jacopone da Todiu (u manjoj mjeri i Sv. Bonaventuri) uzeti su stihovi kao moto ovog kataloga a dio stiha *"..Uz križ stati..."* i kao naslov za ovu korizmeno - uskrsnu izložbu.

U narodu se korizmeno doba smatra *pokajnim*, dobom očišćenja, trpljenja, pokore, molitve i posta. Nekada se strogo držalo da se ne buči, ne pjeva ili pjesma utiša pa ni glasno ne dovikuje. Nije se svadbovalo ni išlo na zabave. Posvuda bi zavladao tišina i neobičan mir. Ni nošnja nije smjela odražavati uobičajenu veselost i živost. Zbog toga je i odijevanje tomu bilo prilagođeno.

Pieta, 18. st., bojano drvo, nekada se nalazila u natkrivenoj niši poklon obilježja (maloj kapelici) na prostoru Florijanskog trga u Koprivnici, ostavština pokojne obitelji Josipa i Olge Munko, pr. vl.

U nekoliko primjera prikazujemo korizmenu nošnju odvajkada ukorijenjenu u našim krajevima, kako onu koja je već nestala - Podravina, Podravske Sesvete tako i onu koju je sačuvana sve do nedavna - Baranja, Baranjsko Petrovo selo tj. do vremena kad nije služila samo u reprezentativne svrhe, već je bila pokazatelj osobnog i javnog života. (Nošnjom se izražavao status, imovno stanje pojedinca, kraj kojemu pripada i godišnje doba kad se nosi. Po pravilima tradicionalnog oblačenja odjećom se izražavala žalost i radost, svagdanji posao, ali i svečanost. Bogate djevojke imale su za svaku nedjelju i blagdan u godini određeno ruho prilagođeno vremenskom razdoblju i značenju). U korizmi narodna nošnja nije imala velikih ukrasa; šarena svila i sav nakit su odloženi; izvanjskim načinom izražava pokoru, pokajanje i žalost koja dolazi do izražaja naročito na Veliki petak. Svojom jednostavnošću i bijelom bojom žensko oglavlje označava duboki osjećaj tuge zbog raspinjanja Krista. I u crkvi je posebno obilježeno korizmeno doba. Svećenička služba obavlja se u ljubičastom odijelu s ljubičastom štolom i kavulom.

Kao što je u korizmi značaj pokore, pokajanja i žalosti naznačen u ruhu, naz-

Korizmene nošnje iz Baranje, lijevo, Podravine (Pod. Sesevete), sredina i Stupno kod Zagreba, desno na izložbi ispred kamenog pila Trpljivog Isusa iz Muzeja grada Koprivnice

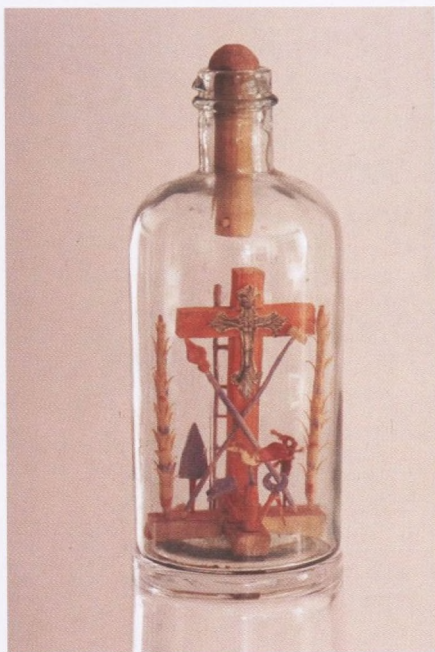
načen je i u nazivima korizmenih nedjelja. Od davnine to su ovi nazivi koji su bili poznati i u Podravini: 1. *Čista* – simbolizira čišćenje doma od pokladne neobuzdanosti; 2. *Pačista* (*Pračista*) – čišćenje doma i duše; 3. *Bezimena* – ne spominje se veselje, samo pokornost, 4. *Sredoposna* – obilježava da je prošlo pola korizmenog posta; 5. *Gluha* (*Glušnica*, *Gluva*) – slike svetaca i raspela pokrivaju se tamnim platnom; 6. *Cvjetnica* (*Cvitnica*) – cvijeće simbolizira Isusov svečani ulazak u Jeruzalem. Posljednja je nedjelja Korizme i iza nje slijedi Veliki tjedan.

CVJETNA NEDJELJA, CVJETNICA

Nedjelju prije Uskrsa narod je zvao *Cvjetnica* (*posvuda rašireni naziv*), *Cvetnica*, *Cvetna nedelja*, *Cvetna nedela*, (Sr. Hrvatska i Podravina), *Cvitna nedilja*, *Cvitnica* (Slavonija), *Uličnica*, *Uljika* (Istra), *Maslińska nedjelja*, (otok Hvar), *Nedilja od polme*. *Palmana nedjelja* (Dalmacija) Zovu je još i nedjelja Muke jer se na nju u našim crkvama pjeva Muka Isusova po Mateju, Marku ili Luki.

Cvjetnica je poseban blagdan na kraju korizmenog razdoblja. Djeca i odrasli nose grančice tek propupalog drveća ili cvijeća na *blagoslov* ili za *posvet.* u velikim procesijama s križem, u crkvu.

Kitice i grančice mogu biti veće ili manje, što ovisi o tome tko ih nosi – dijete ili odrasli, ali i o lokalnoj tradiciji. U sjevernim krajevima to su svežnjevi drijenka (*drenka*), *macica* od

Muka Isusova, pastirski rezbarski rad u boci, poč. 20. st., Koprivnica

vrbe, ljeskovih ili šljivinih šiba, a uz njih ili samostalno, stručci raznog proljetnog cvijeća i zelenila; u Slavoniji *češljuga*, *lijeska* i *jelica* ili *smrika*; u Istri i Primorju obično grančice masline koje su uz lovor i ružmarin, u Dalmaciji većinom složeno isprepletene. U Dalmaciji pletu se i palmine grane (pome) s izrazito umjetničkom izvedbom preplitanja. Od posebnih naziva ističemo u Biogradu naziv *grombuće*. Maslinove grane često zovu i *palme*. Prema obliku ponegdje se razlikuju grančice namijenjene dječacima od onih djevojčicama (na Saliju dvoprute isprepletene maslinove grane s crvenom vrpcom nose djevojčice, a troprute s plavom vrpcom dječaci).

Od kraja do kraja mijenja se vrsta i broj pojedinog bilja, negdje su po tri od iste vrste, a negdje – kao u Zdencima kod Slavenskog broda – četiri razne vrste. Sve su one simbol zdravlja ili napretka, često posebno isprepletene i ukrašene.

Veće i bogatije kitice negdje se nazivaju *košarice* – kao u Samoboru i Generalsko Stolu, odnosno *košare* u Ogulinu. Mladež se takmiči tko će napraviti ljepšu košaricu za blagoslov. Tko ima stoku, nosit će veću, pa će poslije dati blagu da

obrsti grančice, a šibe će zataknuti za krov. Veće grane i snopove *kitja* nose muški članovi domaćinstva, a djeca i žene samo manje grančice.

Kao osnovni sastojak susrećemo drijenak, pa se često cijela kitica zove *drenek*, *drinove grančice*. Negdje je to jedna ili više grančica samo odrezanih od drva, drugdje s upletenim pobočnim grančicama u krugove (*lucnje*). Mogu biti ukrašene *panklinom* (svilenom trakom), vunicom ili koncem za vezenje. Bogatstvom isprepletene oblika jedne ili nekoliko grančica drijenka ističu se sela Posavine, Turopolja i žumberačkog kraja. Drijenak općenito simbolizira zdravlje, pa se vjeruje da svoju magijsku moć, s ostalim cvijećem, prenosi na kuću, ljude i zemlju. U Krašiću tako postoji vjerovanje *tko ima puno cvjetova na grani, imat će te godine puno purana*. Uz drijenak u kitici će se naći i ljeskove i vrbove jednogodišnje šibe, *božje drvce*, bršljan, imela, procvjetale grančice voćke, proljetno cvijeće ponegdje češljugovina. Uglavnom među biljem ističe se drijenak kao par excellence biljka zdravlja, prenoseći ju po narodnom vjerovanju na kuću, ljude i zemlju (uzrečica "zdrav kao dren"). **Drijenak se u Podravini često kombinira s rukoveti vrbovog šiblja – mačkima ili macokima.**

U posljednje vrijeme se drijenkove grane, koje su bile i te kako ukrasno savijene i lijepe izvedene (Turopolje i Zagrebačko Prigorje) i po kojima su se žutjele na Cvjetnicu crkve hrvatskog sjevera, sve više napuštaju jer je župnicima lakše nabaviti maslinove grančice a i drijenka je sve manje po voćnjacima.

Blagoslovljene grančice stavljale su se odmah po blagoslovu ili nakon malog čekanja uz svetu sliku, zaticale za kućnu gredu, u pčelinjak, ambar, ili spremale na tavan. Tako se kuća i svi povezani s njom štite od groma, oluje (dim od zapaljenih grana) i bolesti (ljudi i

Pisanice, ukrašena uskrсна jaja, Podravine (2-9) i Međimurja (1) ukrašavne voskom, struganjem i aplikacijama, Etnografski muzej Zagreb

svečana procesija s njima.

No kićenje dovratka kuće i zaticanje zelenih grana, grančica u kući i oko nje prastari je proljetni običaj zabilježen još u rimsko doba a onda je s vremenom kristijaniziran. Na procesije se u srednjem vijeku dodaju razni dramatski dodaci koji se pretvaraju u crkvena prikazanja.

Za vrijeme pjevanja *Muke Gospodnje* muškarci su u dijelu Istre znali plesti vječniće od maslinovih grančica s križem u sredini tzv. *trte*, koji bi na dan *Vazma*, prije izlaska sunca, zaticali u vinogradu kao zaštitu od tuče.

Od blagoslovljenih palminih grančica znaju se otkidati listovi i plesti križevi, zvjezdice i *trupac* (Primorje i Dalmacija). Blagoslovljeni križić, grančicu masline ili palme nosilo se po imanjima, gdje ih se stavljalo na zaklonjeno mjesto, kako ih ne bi odnio vjetar. U dubrovačkom kraju njima bi se kasnije dodavali blagoslovljeni križevi od pruća i od loze - *Markovi križi*.

Uz uobičajene grančice, pa čak i velike grane masline ili palme koje je domaćin nosio kao odeblji naramak u crkvu, u Dubrovniku bi pak domaćica nosila na blagoslov bogato isprepletenu *pomu*. I u dubrovačkoj okolici, posebno na otocima južne Dalmacije, također se vješto plela palma (palmina pera). Kroz korizmene nedjelje, Služba Božja obavlja se pjevanjem posebnih korizmenih napjeva tijekom čitanja Evanđelja - *epistula*, kao i svih ostalih napjeva (*Gospodine, smiluj se*).

U dijelu Slavonije oko Otoka, Brodskog Posavlja i Slavonskoj Posavini poznat je običaj kićenja bunara i predmeta vezanih uza nj (stubnja, bunarske ograde, derma, valova, kabla). To su činile skupine djevojaka udavača, kako je zabilježio još poodavno i sam župnik Josip Lovretić za selo Otok kod Vinkovaca: da poslije pola noći djevojka cvijećem kiti bunar momka koji joj se dopada – kiti i *deram otarkom* (ručnikom). Da bi dokazala svoju marljivost, djevojka izvlači vodu iz bunara i napuni sve posude uokolo. U kablu čekaju

stoke), a vjeruje se i u moć priziva sreće. Dijelovi blagoslovljenih šiba koristili su se kasnije ili kod izrade pojedinih pomagala za kućanstvo (za stap kod tućenja maslaca u Hrvatskom zagorju) ili cijele šibe kao držalo za bič (okolica Zagreba), kod izгона stoke (Gorski Kotar).

Blagoslovljena grančica ima višestruku namjenu: tako kod kuhanja šunke i kulena za blagoslov (*sveto*), grančica leži na poklopcu posude u kojoj se kuha meso ili se *kuva sa svetenjem* (drijenak i maca se prekrste) – Slavonija. Dok se u Štivicu grančica nosi sa *svetim* na Uskrs u crkvu i ponovo blagoslovi. Nedjeljom Cvjetnicom započinje slikoviti Veliki tjedan koji je prepun događanja. Na spomen Isusovog ulaska u grad Jeruzalem kad ga je svjetina dočekivala mahanjem palminih grana, obavlja se spomenuti blagoslov grančica i

je darovi od buduće svekrve (jaja od kojih će praviti šarena jaja za Uskrs). Kod kićenja pjevala se karakteristična pjesma:

*Ja urani
U svu zoru
Bunar kitit
Rosnim cvićem*

*Ja urani
U svu zoru
Vodu grabit
Svekrvici.*

*Svekrvice,
Milosnice!
Otvor vrata
Od ajata*

Uoči Cvjetnice u Srijemu majke koje imaju djevojke za udaju čitave noći paze da im momci ne rasipaju smeće (pljevu, slamu) oko kuće, a ako se to ipak dogodi, rano ujutro ženska čeljad to brzo počisti i pomete. Ako ukućani dugo spavaju i susjedi ujutro opaze smeće, rugat će se djevojkama i smatrati ih lijenima.

U mnogim krajevima od Like i Korduna do Slavonije **pa i Podravine djevojke na Cvjetnicu beru cvijeće i ranom zorom se umivaju u vodi u koju su stavile proljetno cvijeće – latice ljubice, jaglaca**, i jaje (umjesto jaja kasnije se stavlja novac) s uvjerenjem da će im lice postati svježije i mlađe. Negdje bi sudjelovala i u tome i druga djeca a voda se ponegdje i sakrivala te tko ju je prvi našao, dobio je i jaje. Zatim su se umili svi članovi obitelji, djeca i odrasli, žene i muškarci, da bi bili lijepi i zdravi *kao drinić, djevojka lipa ko fijolica, a dijete da treperi i raste kao bršljan* cijele godine (Ivčević Kosa).. i široj okolini Zagreba.

VELIKI TJEDAN

Na *Velikog tjedna, Velikoj nedjelji, Svetog tjedna* ili *Vele šetemane*, radili su se uglavnom kućni poslovi i spremanje, čišćenje i uređivanje kuća (vapnjenje, lužila se bijela roba, ribali se kameni i drveni podovi, čistio namještaj) i pripremalo što je potrebno za uskrsnu proslavu (*festu*). U nekim selima gdje bi žene pekle u krušnim pećima već početkom tjedna, mjesilo bi se tijesto za uskrsne pogače kako bi sve stiglo na red za pečenje. U spomen smrti Kristove na križu, tjedan neposredno prije Uskrsa ljudi žive sabrano i u molitvi prisjećajući se muke Gospodnje.

Na Veliki četvrtak susrećemo se s simboličkim *Zavezivanjem zvona* (umjesto zvona koriste se *klepetala* i *čegrtaljke*), pravljem i obilaženjem Božjeg groba na Veliki petak navečer i u subotu u jutro. Zadnja tri dana slijedila su brojna događanja s dubokim prožimanjem crkvenih obreda na koje se u raznim krajevima nadovezuje mnoštvo slikovitih običaja prožetih lokalnim koloritom. Na poljima se nije radilo i izbjegavali su se bućni poslovi. Postojale su zabrane i preporuke što valja raditi. Nije se smjelo obrađivati i dirati u zemlju, mlinari nisu smjeli mljeti žito a niti kovači nisu smjeli kovati, "jer Isus leži u grobu". Očekivala se uzdržanost, pokora i post. U crkvama su se održavale ispovijedi za koje je

Kunglof, okrugli uskrsni kolač i Kita, dvostruka pletenica, izradila Ljubica Benkek, Virje 2005.

nekada župnik unaprijed davao i posebne potvrde, još od blagoslova kuća.

Ne samo na selu, već i u gradskim sredinama – pa i u samom starom Zagrebu – Veliki tjedan bio je posebno obilježen. Stari Zagrepčani se sjećaju da je pred Drugi svjetski rat u to vrijeme u svim kinima igrao *Ben Hur*, a u *Velikom kazalištu* - HNK-u na Veliki petak obvezatno se prikazivala Wagnerova opera *Parisfal*. To je u Zagrebu bio pravi glazbeni doživljaj na koji se dolazilo iz drugih gradova Hrvatske.

Od kad je Hrvatska samostalna u mnogim mjestima se opet može naći mnogo prigodnih programa, priredbi i događanja. U Zagrebu ih uz naš Muzej svih ovih godi-

na podržava i organizira zagrebačka Pasionska baština.

VELIKA SRIJEDA

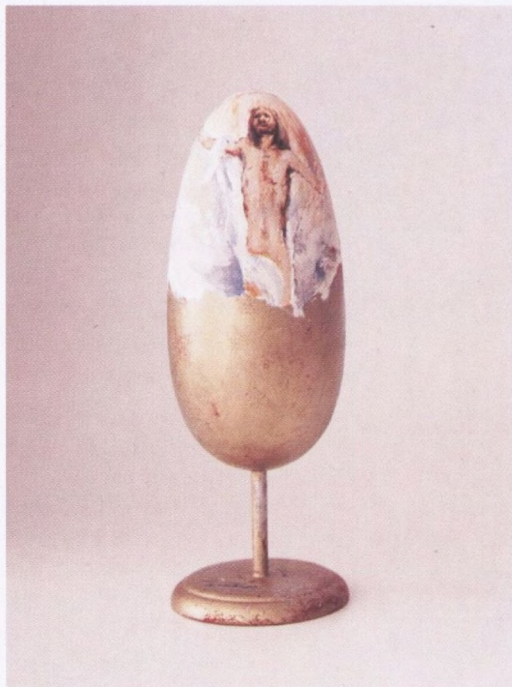
Posebna slikovitost obreda i pučku pobožnost Velikog tjedna naći ćemo danas na našim otocima i priobalju.

U srijedu navečer održavali bi se *uficiji* – u crkvi su se pjevali psalmi i nizale tužbalice proroka Jeremije. Gasile su se svijeće nakon svakog ispjevanog psalma i na kraju bi nastao mrak u crkvi. U nekim krajevima tada bi ljudi, uglavnom mlađi, a danas su to samo djeca, počeli lupati šibljem i batinama po klupama i podu, tj. šibali bi *baraban*, tjeroali bi barabu - jadranska mjesta, posebno dalmatinski otoci i dio Slavonije. Kod obreda u crkvi, za vrijeme *lamentacija*, koristili su se posebni križevi s trokutastim završetkom tzv. *trijanguli* po čijem obodu su se zaticale svijeće koje bi se poslije svakog pjevanja gasile jedna po jedna da bi na kraju svi prisutni ostali u mraku.

VELIKI ČETVRTAK

Na Veliki četvrtak, poslije *barabana*, služila se misa Večere Gospodnje. Poslije *Slave* ili *Glorije* zazvonila bi sva zvana, ne samo na zvoniku, nego i u crkvi. Tada bi se zavezala zvana i sve do Velike subote ih se ne bi smjelo koristiti, već bi došle u upotrebu kao zamjena za zvonjavu zvana razne *škrebetaljke* (Podravina), *čegrtaljke*, *škrabatuše*, *čvrčajke* (Sveti Filip i Jakov), *škripajke* (Sali i Lž), *skrebetalnice*, *škregetalnice*, *klepetajki*, *baraban* (na o. Korčuli), a u Primorju i Dalmaciji znalo se zaustaviti kucanje i kucanje sata na zvoniku. U mnogim župama koriste se velike drvene čegrtaljke pa čak i metalne konstrukcije (Jelsa na Hvaru). **U staroj Koprivnici u crkvi Sv. Antuna sve do nedavna nalazila se u tornju velika drvena škrebetaljka koja se koristila na Veliki Petak i Subotu kao najava pred obred. Tako je bilo nekad prije i u crkvi Sv. Nikole.**

Od najstarijih vremena kod obreda Velikog Četvrtka slavi se ustanovljenje Presvetog oltarskog sakramenta i spomen Posljednje večere. Poslije mise otkrivaju se oltari - simbolička da je Isus one noći ostao sam i napušten. Za vrijeme službe Velikog četvrtka još ponegdje u Hrvatskoj obavlja se jedan od najstarijih obreda iz apostolskih vremena - pranja no-

Zlatko Kauzlarić Atač - Pisanica, Zbirka Azinović, Zagreb

gu, nekad bilježen i u Podravini. Kod kuće se nakon večere zrcalo pokrilo natkanim stolnjakom, a raspelo bijelom krpom; nitko se više nije smio gledati u zrcalo..

Motiv Posljednje večere snažan je izazov i za naše umjetnike, što se vidi i na ovoj izložbi, od Vincenta iz Kastva 1474. **do anonimnih slikara pokućaraca slika na staklu koje su bile česti ures mnogih starih kuća od Hrvatskog Zagorja preko Podravine sve do Baranje. Na toj bazi u 20. st. slikanje na staklu kao maniru naive podravski izvorni umjetnici korite kao svoj autohtoni umjetnički izraz.**

Za vrijeme obreda na V. Četvrtak svake godine u zagrebačkoj katedrali vrši se posveta ulja u velikim vrčevima da bi se imalo svetog ulja u svim crkvama cijele godine (koristi se kod krizme i bolesničkog pomazanja).

Posebnu ulogu u običajima Velikog tjedna kroz pučku pobožnost odigrale su brojne bratovštine naročito na jadranskom području koje se razlikuju od mjesta do mjesta. Tradicija im seže do u 16. stoljeće. Njegujući svoje osobitosti posebnu pažnju poklanjaju izradi tradicionalnih kostima. U noćnim procesijama Velikog četvrtka na Veliki petak sudjeluju razne bratovštine kao u gradu Korčuli i mjestu Blatu na istom otoku (već nekoliko stotina godina), no najpoznatija je pučka pobožnost *Za Križem* na otoku Hvaru gdje istovremeno procesije šest mjesta, Jelsa, Pitve, Vrisnik, Svirće, Vrbanj i Vrboska, obilaze kroz svih šest naselja ne dostižući jedna drugu kao kazaljke na satu. Hoda se, moli i pjeva svu noć i obilaze pritom *Božji grobovi* u svim crkvama. Proživljavanje je to duboke duhovnosti i pobožnosti koja na ovim prostorima traje već 500 godina i nikad se nije prekidala pa ni za vrijeme drugog svjetskog rata kad je jedne godine radi zabrane Talijana održana u zbjegu u El Shatu u egipatskoj pustinji. Križ nosi bosonogi križonoša kao osobni ili obiteljski

Vuzmena ženska nošnja, oko 1900., Zbirka Josipa Cugovčana, Pod. Sesevete

zavjet. Put povorkama osvjetljavali su lampioni torci koje su bratimi nosili u rukama.

Mnogo je mjesta i mnogo bratovština pa je teško sve ih izdvojiti i ukazati na njihovu osebnost i značaj. Svakako ipak treba spomenuti stare običaje grupa čuvara božjih grobova u našim dalmatinskim mjestima, Metkovske i Vodičke Žudije kao jedan od lijepih običaja Velikog tjedna koji podsjeća na bogatu tradiciju srednjovjekovnih crkvenih prikazanja vezanih za pojedine blagdane. Žudija je riječ romanskog porijekla, a znači suvremenu riječ Židov. Izvedena je iz grčko-rimske riječi *Judaios*, *Judeus*, koja označava pripadnike naroda Judejaca. Odjeća im je starorimskih vojnika. Ne zna se kada su Žudije prvi puta nastupile u ovoj župi, ali se pretpostavlja da je to bilo oko 1857. godine, uvjetovano običajem iz Italije, kojeg je uveo Ante Griščević iz Metkovića nakon nekoliko godina provedenih u Loretu. Uloga Žudija je najveća na Veliki Petak kada u sumrak počinje procesija gradskim ulicama. Na Veliku Subotu cijeli dan Žudije čuvaju stražu kod Isusovog groba. Straža se smjenjuje sve do ponoći, kada na taktove uskrсне pjesme padaju kao mrtvi.

VELIKI PETAK

Veliki petak dan je velike žalosti jer je to spomendan Isusove muke i smrti na križu. Tog izuzetno svetog dana punog strahopoštovanja držao se strogi post i nemrs. Od strogih postova i nemrsa danas je ostao samo Veliki petak, koji s Pepelnicom čini dva jedina korizmena posta.

Nekad se jelo samo jednom na dan samo malo i to obično kuhani posoljeni grah, krumpir ili ribu i pilo vodu. U Žumberku jedu se *opuvanci* – krumpir pečen u pećnici u kori – s malo soli i salatam od kiselog zelja. U okolici Slunja se radi *kljukuša*. Prilika je to da se ispeku posni kolači i peciva (*pereci*, *suha pogača*, *kifle*, *varenici* – Slavonija..). Oni se stavljaju u džepove i koji put se samo malo prigrizu – beskvasna pogača koju domaćica izlomiti na komadiće (nož se ne smije koristiti na Veliki petak), prelije vreloom vodom i začini s malo ulja i češnjaka. U nekim krajevima piju mnogo crnog vina – tako u Lici a i u okolici Zagreba, s napomenom da će čovjek dobiti *toliko krvi koliko vina popije*. Drugdje je vino zabranjeno jer to je *krv Isusova*; tu se pije rakija.

Vješti drvorezbari u Podravini, Slavoniji i Baranji u vjerskom zanosu s mnogo strpljenja izrađivali su minijaturne scene Muke Isusove i znakovlja mučenja u posebno zatvorenim bočicama koje bi služile ne samo kao predmet pobožnosti već i kao ukras koji se s osobitom pažnjom čuvao godinama na istaknutom mjestu u kući, posebno na Veliki petak. Osebujan primjer je prikaz muke Isusove koju je izradio po podacima dokumentacije Etnografskog muzeja u Zagrebu neki sluga po prezimenu Štefan iz Koprivnice.

Po obredima se taj dan razlikuje od svih dana crkvene godine jer se tog dana ne služi Sveta misa, nekrvna žrtva. Liturgijska boja je tog dana crvena - mučenička. Obredi se sastoje iz čitanja Starog i Novog zavjeta, muke Gospodnje po Ivanu, raznih molitvi za potrebe Crkve i vjernika. Središnji dio obreda je Poklon križu u koji ulazi otkrivanje križa i ljubljenje križa. Slijedi pričešćivanje vjernika (primanje svete hostije - simbol beskvasnog kruha - Isusova tijela) jer se očekuje da se svaki vjernik barem jednom na godinu ispovjedi i pričesti a to se odnosi prvenstveno oko Uskrsa.

Na Veliki petak znale su se u crkvama pjevati tužbalice. Jedna od najstarijih pjeva se i danas u Podravskim Sesvetama. To je *Gospin plač*:

*"Gorko plače Gospa draga,
ona mila Majka blaga,
Radi muke Sinka svoga,
Sinka svoga predragoga.*

*Ah ko ne bi zaplakal,
Komu nebi bilo žal,
Kad nam plače, kad nam pati,
Božja Mati, naša Mati.*

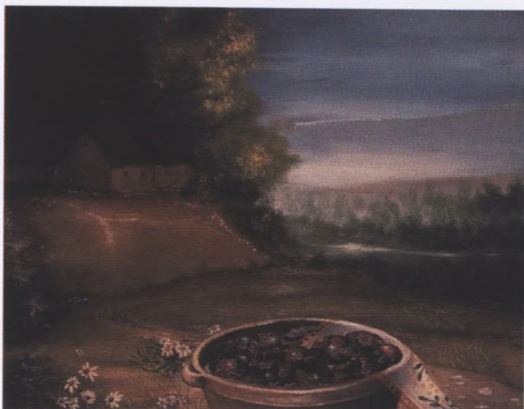
*Pod križom je Majka bila,
Klečeći je križ grljila,
Sinku joči podigala,
I tijo je narekala.*

*Ah, naša so grešna dela
Spasitelj razapela.
Ah, ona so kriva bila,
Kaj ti plačeš, Majko mila."*

Navedeni stihovi Gospina plača izvode se ponovno u sesvečkoj crkvi na Veliki petak, prema originalnom zapisu starom oko sto godina, koji se sastoji od 672 stiha, a čuva se u zbirci Josipa Cugovčana. Za vrijeme pjevanja Gospina plača ili Muke otvarao se Božji grob, kojega su prethodno uredili ispod zvonika.

Što je Uskrs u vjerskom proživljavanju crkvene godine, to je Veliki petak u Velikom tjednu. Tog dana navečer održavale su se veličanstvene noćne procesije u brojnim mjestima. u Hrvatskom primorju i osobito u Dalmaciji kroz cijelo mjesto često s baldahinom i upaljenim lampionima. To su teoforične procesije praćene upaljenim feralima i "torcima". Centralno mjesto zauzima Sveto otajstvo, a u procesiji se nalaze svi križevi koji se mogu ponijeti iz crkve. Najkarakterističnija pjesma u tim procesijama bila je "Puče moj". Prema Goroslavu Ošrtiću, ta se pjesma u manjim mjestima poput Malog Iža gromoglasno pjevala iz sveg srca pa se po bonaci mogla čuti šest morskih milja daleko.

Gotovo da nije bilo čovjeka koji nije sudjelovao u procesiji Velikog petka. Veličanstvenost doživljava upotpunjavale su upaljene svijeće na prozorima. U nekim dvorištima i vrto-

Josip Tot - Pisanice, Repaš 2003.

vima pravili su se svjetleći simboli od puževih kućica koje su služile kao male uljanice. U mnogim mjestima, kao u Trogiru, isključila bi se javna rasvjeta, a cijeli grad bio bi osvijetljen samo svijećama. Slikovitosti procesija mnogih priobalnih mjesta pridonose i male barčice upaljenih svjetala, koje leluju na pučini.

U sjevernoj i središnjoj Hrvatskoj takvih vanjskih procesija više nema. U našim krajevima drži se stari običaj da se na istaknutom mjestu u crkvi nakon svih obreda otvara tzv. Božji Grob. Božji grob se inscenira uglavnom na nekom od pokrajnjih oltara ili u bočnoj kapeli, tek na o.

Hvaru u crkvama gdje polazi spominjana procesija Božji grobovi su izuzetno veliki i nalaze se uz glavne oltare. Jedino ih nema na otocima Krku i Rabu, gdje se kite mjesta spomena na Isusa i pale svijeće oko izloženog cvijeća. Slaganje Božjeg groba omiljeni je stari običaj koji se vrši od 10. stoljeća. Od 16 st. uz njega nalazi se i izloženo Presveto (Blagoslovljena velika hostija) u pokaznici zastrtoj prozirnim velom na povišem mjestu.

Na ovoj izložbi prikazan je jedan od dva najstarija Božja groba koji se čuvaju i izlažu u našim crkvama. To je božji grob drvene konstrukcije oslikani temperom izuzetne umjetničke izvedbe, iz franjevačke crkve Blažene Djevice Marije iz Kloštar Ivanića iz 1690 godine. Drugi iz druge polovine 17. st. je katedralni iz Zagreba umjetnički izvezeni raznobojnom svilom, srebrnim i pozlaćenim nitima u zagrebačkoj vezilačkoj radionici Petra Petretića. Od istog autora iz Katedralne riznice predstavljen je na izložbi tjelovski antependij s medaljonima ISUSOVA ROĐENJA i POSLJEDNJE VEČERE I USKRSNUĆA, u obliku četverolista.

Opća pojava je zabrana diranja u zemlju do Velike subote, negdje tako stroga da su ljudi bos hodali *Isusa kuševat* (Kupinečki Kraljevec) kako *cvekima* od cipela ne bi ranili zemlju (opanci su dozvoljeni), a kamo li da bi radili nešto na zemlji. Pa i djeca na paši pazila bi da štapom kojim su tjerali stoku ne šaraju po zemlji (Krašić). Izuzetak je običaj u Lici da se na Veliki petak može u već izoranu zemlju posaditi krumpir jer će biti najbolji i najkrupniji Toga dana nije se obavljao nikakav teži posao. Jedino se u nekim siromašnijim krajevima, kao u Imotskoj krajini, smjelo poorati ili pomoći siromahu. Veliki petak je, naime, dan molitve i posta. U Imotskom "ljudi bi izmolili tog dana po sto očenaša, zdravomarija i slava ocu na čas muke i smrti Gospodina našega, za pokoru grija i spasenje duše". U Vrbniku (Krk) se na Veliki petak donedavno pekla *kolač - oplača*, posebna vrsta kruha koja se skupljala za sirotinju u posebne vreće – *maže* i stavljala pred Božji grob.

Dan protječe u cjelodnevnoj molitvi i večernjem ili noćnom pohodu Božjem grobu. Od Velikog petka do Velike subote po crkvama se obilaze Božji grobovi, nekad i kroz cijelu noć što se nažalost danas uglavnom napustilo. **Još osamdesetih godina 20. st. u Koprivnici se posjet crkvama obavljao sve do pred ponoć.**

U mnogim mjestima stražu bi čuvali sami ljudi, mladići, vatrogasci, pripadnici pojedinih zanimanja prikladno odjeveni. Još i danas mogu se ponegdje naći takovi uniformirani

čuvari kao u mjestu Odri u Turopolju dok su prije bili *panduri* ili *orlaši* (seoski mladići obučeni u paradne uniforme, čak s oružjem). U nekim krajevima zadržao se stari običaj *Žudija*, kao u Vodicama i Metkoviću, gdje Isusov grob čuva posebna straža obučena u kostimirane odore rimskih vojnika.

U petak (a negdje u sva tri dana – srijedu, četvrtak i petak – vršio se običaj šibarina (Andrijevcu), tući Jude (Nuštar), tući barabana, Posebno ukrašenim šibama djeca u crkvi poslije obreda udarala su po klupama odnosno podu sve dok se šibe ne polome. Negdje se kaže da se tako tjeraju posna jela, dok je uvriježeno mišljenje da se osvećuju Kristovim mučiteljima. Po dalmatinskim otocima te šibe su neukrašene.

Po tome kakav je dan na Veliki petak, znalo se prognozirati o prirodu voća (loš je znak ako pada kiša). Tog se dana preporuča posaditi tikvice u onim krajevima gdje se one ukrašavaju (dio Slavonije oko Županje i Vinkovaca).

Petkom počinju zadnje pripreme za Uskrs – spremaju se jela (moči se šunka).

Veliki petak karakterizira opće poznato bojanje jaja. I dok se u Istri, Primorju i dijelu Dalmacije od starine, bojanje samo ponegdje javlja, u drugim dijelovima Hrvatske izuzetno je rašireno, da bi u Slavoniji i **Podravini višebojno ukrašavanje došlo do punog savršenstva**. Uz batik tehniku ukrašavanja voskom u Slavoniji i Posavini poznato je vezenje koncem. Pisanica se u tim krajevima središnje i sjeverne Hrvatske davala kao dar i poklanjala u znak prijateljstva, u jadranskoj Hrvatskoj u te svrhe služilo je posebno pecivo kojim se jaje ukrasno oplitalo. Ukrašavanje uskrasnih jaja znatne je starine, možda i pradavne. Iako se simbolika i značaj šaranih jaja više ne navodi i spominje, to je stara tradicija koja je izgubila značenje, a pretpostavlja mladost, jakost i zdravlje, plodnost i obilje.

Koliko truda i preciznosti treba za ta mala remek - djela teško je i reći, ali ta se vještina strpljivo uči uz majku i baku od malih nogu.

Osim novo prikupljenih pisanica, Etnografski muzej u Zagrebu čuva izuzetno vrijednu zbirku starih pisanica koje su se sakupljale još od samog osnutka Muzeja 1919. godine. /Među njima svoje značajno mjesto zauzimaju i pisanice iz Podravine prikazane i na izložbi.

Velika subota, Bijela subota ili Glorija

Atmosfera Velikog petka proteže se i kroz subotu, samo se osjeća smirenost beznaglašene dramatike. Božji grob je otvoren poklonu vjernika sve do navečer.

Obredi Velike subote su također bogati i razlikuju se od svagdašnjih. U crkvama se toga dana otkrivaju oltari i križevi koji su za vrijeme Korizme bili prekriveni, istovremeno se odvezuju zvona. Kod zvonjave bi u Istri pastiri skupljali blago u krug da se tako uvijek drži zajedno i bolje napreduje. Na zvonjavu Glorije (Slava Višnjega) ljudi su umivali lice vodom ili samo simbolično, kao na Svetom Filipu i Jakovu, "prali oči" rupčićima. Uz to su ovdje znali reći: "Slavna zvona prozvonila – zdravlje našim očima udilila!".

Veliku subotu karakterizira blagoslov uskrсне vatre i uskrčne svijeće, unošenje svjetla u crkvu., službe riječi, blagoslova krsne, vode pričesti. Toga se dana ispred crkve palila vatra i blagoslivljala voda. Glavnje od vatre (ugarak) nosile bi se u vinograd, jer su blagoslovljene; a ako bi se nosile kući, s njima bi se zapalio novi oganj. U nekim se mjestima oganj palio kresivom i gubom (Sali).

Nekad davno su se obredi slavili u uskrčno predvečerje, u srednjem vijeku preneseni na jutarnje sate, da bi se opet vratili na prvotno večernje vrijeme ili se obavljaju u noći

Uskrsnog bdijenja. U obredima ima mnogo simbolike. Uskrsna svijeća poistovjećuje se s svijetlom Krista. Blagoslov krsne vode ima svoju povijesnu opravdanost, jer se u stara kršćanska vremena vršilo krštenje katekumena koji su se prije toga kroz cijelu korizmu pripremali. Krstili su se u toj najsvečanijoj uskrsnoj noći.. Obredi su tada trajali sve do uskrsnog jutra. Sama sv. Misa Velike subote bila je nešto svečanija - uz pjevanje trostrukog Aleluja. Na Veliku subotu bila je misa na kojoj su se *razvezala* zvona (opet se zvonilo uz obrede), a kip Uskrslog Spasitelja nosio se u velikoj procesiji ulicom. Kod kuće su se raskri- vala raspela i zrcala, a blagoslov jela – *svečenje* – bio je u nekim krajevima samo za *konač- are* koji su dolazili iz daleka sa *konaka* ili *stana*.

Kad se navečer za vrijeme Svete mise oglasi "Glorija", tj. crkvena zvona, u mjestima koja imaju obučene vojnike kao npr. u Braču i Žudije u Metkoviću i Vodicama koji čuvaju Isusov grob, padaju na zemlju. Nakon toga se dižu i pognuti, s kopljem u rukama, bježe iz crkve (razoružani se kasnije vraćaju u crkvu da bi prisustvovali obredu do kraja, poredani jedan do drugog).

Na Veliku subotu pripremalo se bogato i razno blagdansko jelo koje će se na Uskrs no- siti na blagoslov. Osim kuhane šunke, kobasica i jaja, bilo je peciva, pogača, kruhova (*sve- čenica, sirnica, pogača, fogaca* ili *pinca*) i kolača (*gibanica, kuglofa, povitica, kovrtanja*), **pletanica** s upletenim jajem (*šišeri, karitule, jainiki, garitule, palube, paljube, poljubice*) ili **bez njega**. Opća je značajka uskrsnih peciva obilje jaja, tako da je tijesto vrlo žuto. Na Veliku subotu vrijedi pravilo nemrsa.

U okolici Zagreba na Veliku subotu, postojao je jedinstveni običaj *raspetnika* kad se, uz najavu bubnja, željno iščekuje skupina koja nosi križ. Mlade snahe, koje su se te godine udale, daruju križ ručnicima ili pečama.

Na Veliku subotu u Jaskanskom prigorju, Žumberku, Posavini, Pokuplju, Kalničkom kraju, dijelu Zagorja i **Podravine radili su se veliki zeleni stošci od borovice, raznoga gran- ja, borovih grana, loze, kukuruzovine i slame. Negdje je prikupljanje materijala počinjalo još na Cvjetnicu pa su se na određena mjesta vozila puna kola tih sirovina.** Stošci su se zvali *vuzmenjaki, vuzmenke, vuzemke, vuzmenke, vazmenke, uzelnjaki, vuzmenjki, vuz- mice, vuzemlice, vuzelnice, svet jognji*. Svaki kraj, dio sela ili mjesta pravio ga je za sebe. U ravničarskom kraju slagali su se pred crkvom usred sela ili kod raspela, a u pobježju na što višem ili vidljivijem brdašcu. Oko njega skupljala se mladež, osobito djeca, da bi ga čuvali čitave noći.

Na Uskrs u zoru zapalili su ga i gledali čiji je plamen najveći. **Takve vatre mogu se po- vezivati preko križevačkog područja s Hrvatskim zagorjem i s ostalom srednjom Evropom. Oko Jastrebarskoga, Krašića te oko Križevaca i Ivanca običaj paljenja uskrsnih vatri održao se sve do danas.**

Nekad je zapisano da se uskrsni krijes palio i u Koprivničkom Ivancu i njegovoj nepos- rednoj okolici. Danas uskrsne vatre pale se u uskrsno navečerje Velike Subote i na samom rubu Koprivnice od Starogradske ulice iza podravske obilaznice prema Starigradu, brdaš- cima Draganovca i Glogovcu sve do Štaglinca gdje su nosioci tog starog običaja doseljeni- ci iz Zagorja. Jedan od najaktivnijih čuvara te tradicije je Stjepan Mohenski koji je šezdes- tih godina doselio iz Brezove gore, okolica Trakošćana. Svoj krijes – **vuzemnicu** priprema tokom cijele godine i **vužge ju na vrtu iza kuće neprekidno već 40 godina.**

Tko se vozi vlakom ili se vozi u automobilu prema Križevcu i još duže do Dugog sela može takve krijesove zamijetiti i u kasno popodne Velike subote. Sjećam se da sam ih osamdesetih godina prošlog stoljeća znao nabrojiti oko petnaestak.

Dječji doživljaj s uskrsnoga krijesa opisao je u svojim memoarima i dr. Vladko Maček: *"Iako još dijete, nisam cijelu noć mogao spavati od brige da ne bih propustio za ono vrijeme tako veličajni prizor kad se vuzmenjak razbukta u visoku lomaču. Roditelji su redovito duboko spavali kad bi naša služavka Janica došla tihim koracima do mog' kreveta i šapnula mi u uho: Idemo! U tili čas bio sam obučen i polazio s njom do pašnjaka gdje je uz ogromni plamen vuzmenjaka mladež sela pjevala Kraljice neba raduj se. Kad se vuzmenjak utnuo, legao bih skinuvši samo cipele opet u krevet..."*

USKRS, VUZEM, VAZAM, VUZAM, VAZAM

Iza Velikog petka dolazi Uskrs. Isusova smrt na križu nije završetak života već prijelaz iz zemaljskog u vječni. Kao i nekad, tako i sad, nada ne umire. Blagdan Uskrsa slavi se najsvečanije odvajkada. Uskrs je blagdan svjetla i veselja. Uskrsnuće je središnji i temeljni događaj vjere. Simbolizira ga posebna, velika uskrсна svijeća koja se pali na Uskrs i svih 7 uskrsnih nedjelja. Boja bogoslužja je bijela. U izložbi simbolično dominira bijela dalmatika, misnica za đakona. Đakoni su nekad pomagali apostolima u praktičkim službama, tako danas đakoni pomažu Kardinalu za vrijeme svećanih misa, jednako i za Uskrs. Čest ukras na uskrsnim misnicama je osim uskrslog Spasitelja je i Marijin lik jer je po predaji bila prvi svjedok Isusova uskrsnuća.

Uskrs je naš najveći i najljepši blagdan. Oda radosti života, pobjeda dobra nad zlim. Kao što sve tog dana odiše uzvišenošću i obiljem, od radosnog srca do svečanog stola, blagdan Uskrsa slavio se u najsvečanijoj narodnoj nošnji, punoj vrijednog nakita. Nošnja Podravine bogato je ukrašena i živahna, Srijema je izvezena svilom, u Baranji kiti sa jaspricama, a u Slavoniji zlatom.

U rano uskršno jutro, djevojke ili žene koje nose jelo na blagoslov, obući će lijepu (*ci-frastu*) odjeću. Hranu su nosile u svečano ukrašenim košarama a s blagoslova su se u pojedinim krajevima žurno vraćale (pa i utrkujući se), ne bi li svojoj kući na taj način priskrbile boljitak i sreću u svemu, naročito u urodu a njezina kuća najnaprednija u obavljanju poslova; djevojkama se prognozira brza udaja. U kući ukućani ih već čekaju za stolom. Od blagoslovljene hrane svaki ukućanin mora pojesti po komadić da bi bio zdrav i uspješan te godine, a mrvice s uskrsnog stola moraju se pažljivo sakupiti i bacale bi se u vatru ili, kako je zabilježeno u istarskom Sovinjaku u Buzeštini, ušivale bi se u vrećicu koja se nosila kao apotropiej oko vrata. U Lici moraju prije blagoslovljene hrane pojesti pupoljak od drenka s grančice blagoslovljene na Cvjetnu nedjelju. Još ponegdje žive mnoga stara vjerovanja. Navest ćemo neka. Voda u kojoj se kuhaju jaja za blagoslov služila je za obranu od komaraca, a ljuske jajeta stavljale bi se na hrpu da bi se kasnije prospale oko kuće kako u nju ne bi došle zmije. Blagoslovljena je hrana imala posebne moći i pazilo se da mrvice ne padnu na tlo pa su lupine od luka i jaja bacane u ogranj.

Svoje udivljenje pred lijepo opravljenim ljudima koji hitaju na uskršno bogoslužje zapisao je Luka Ilić Oriovčanin 1848. godine ovako: *Čarobno mora doista za onoga biti, koji nigda na ovaj dan u Slavoniji bio nije, viditi, kako mlado i staro; veliko i malo, zaodjeveno u svećane oprave ide u crkvu, da se stvoritelju svome pomoli. – Lijepo je vidjeti malu djecu gdje uz baku ali majku krasno obučena u jednoj ruci šareno jajce a u drugoj kolač noseć poskakuju, ili u kući božjoj kleče.*

Nekada se na *svetenje* nosila hrana u širokim okruglim košarama od guljene šibe. Jelo je zamotano u bijeli ručnik (*peškir, otarak*) ili je stavljeno u korpu u bijelu salvetu, a povrh svega bi došao najljepši ručnik ili stolnica.

Jelo koje se nosi na blagoslov zove se *svetenje, svećenje ili posvećenje* (*žegenj* u Gorskom kotaru). To je uvijek kruh ili pogača, šunka, nekoliko kobasica, jaja, bijeli luk i hren, a nekada se nosilo mnogo toga više nego danas. U Slavoniji bi to bilo pečeno janje ili prase te čutura vina. Bilo je tu i kolača (osobito *gužvara*), a karakteristična su i osobita peciva - *pereci* (*peretac, peretak*, u oklici Slavenskog Broda – gdje se za svakog ukućanina pekao po jedan). **Uz kuglof u Međimurju i Podravini naći će se tako i kovrtanja i kita (pletenuca).** U Koprivničkom Ivancu veliki uskršni ukrašeni kruh naziva se **zbornjak**. U sjevernim krajevima za nošenje jela na blagoslov se koristilo veliku okruglu pletenu košaru, a unutra se metnulo uz obvezatnu šunku i spomenuti kruh i kolač i malo soli, mladoga luka, hrena te vino i rakija. Sve se pokrilo fino natkanim stolnjakom pa je žena na glavi nosila košaru na svećenje u crkvu.

U Lici jelo se nosilo i u torbama. Košara je znala biti teška i do 10 - 15 kg, pa se koji put trebalo izmjenjivati u nošenju ako je put do crkve bio dug. Nosila se čitava šunka, gibanica, kruh, *povitica*, kuhana jaja, pisanice, mladi luk, hren, sol, a ponegdje i kobasice, sir, vino i rakija. U zagrebačkoj okolici znali su nositi pečenog purana ili kokoš. U Gorskom kotaru pripremili bi posebno jelo zvano *želudac* od jaja, kruha, kockica šunke i slanine izmiješanih zajedno i kuhanih u dobro zatvorenom svinjskom želucu. Za nj je trebalo i po 30 jaja. Jelo koje se danas nosi na posvetu posvuda mnogo je skromnije i stane u manju košaru s ručkom, cecker, u tanjur u salveti ili u plastičnu vrećicu. Još je uvijek pravilo da mlađe ženske osobe nose jelo; to su *cure* ili *snaše* koje se nakon blagoslova žure kući, jer vjeruju da *tko prvi dođe kući, prvi poradi žetvu*.

Mogli bi kao kuriozum spomenuti blagoslov jela u Koprivnici na Veliku subotu u 17 sati po podne kada je crkva Sv. Nikole premala da primi sve one koji bi blagoslov jela htjeli obaviti po starom običaju još prije Uskrsa. Da li je to novo oživljavanje vjerske prakse ili samo slavljenje kulta hrane kao simbola novog potrošačkog društva ili pomodarstvo teško je reći ali oku je ugodno za vidjeti. Prizor je vrijedan divljenja. Tako je prošle godine zbog velikog broja pridošlih vjernika s košaricama punim hrane svećenik obavio blagoslov u prepunoj crkvi dva puta. Primijećeno je i sve više muških osoba koji donose jelo na blagoslov. To nam govori mnogo o promjenama mentaliteta i načina života.

Kao najveći blagdan, Uskrs - *Vuzem*, u našem narodu naročito se svečano slavio. Nakon blagovanja posvećenog jela obukao se svatko što je ljepše mogao, osobito momci i djevojke, pazilo se na to da bude i nešto novo od odjeće, te krenuo u crkvu na svečanu ili *veluku misu ili mešu* (kajkavski krajevi). Pa i veselo brujanje zvona poslije trodnevnoga muka kao da govori o veselju svakog pojedinca. Svatko osjeća da je došlo novo blagoslovljeno doba i da počinje novi život. Zbog toga se nastoji obući bar nešto novo od odjeće ili obuće. Na misi se okuplja cijelo mjesto, a rođacima i prijateljima čestita Uskrs. Nekad su se razmjenjivale pisanice, naročito među mladima, a povelu bi se i kolo uz pjesmu prvi put nakon korizmenog razdoblja šutnje. U Podravskim Sesvetama starija narodna kola su *Devet godin tabor bio* i *Vijala se bela vila*. Gotovo sve djevojke taj su dan nosile svečane crvene suknje i bijele bluze.

Djeca su se igrala kucanjem jaja. Jedan bi učesnik držao jaje u ruci, a drugi bi ga svojim jajem kucnuo. Prvo s jedne, a zatim s druge strane. Onaj kojem je jaje ostalo čitavo, do-

bio je jaje svog suigrača. Jaje je uvijek bilo znak snage i kreposti pa se nosilo na poklon mladim majkama kod prve posjete, tzv. *babine*.

Još slikovitiji je običaj u Konavlima oko Uskrsa kada zaručnica donosi pun košić *penganih* jaja, toliko pisanica da bi svi muški članovi dobili po nekoliko, a djeca barem po jedan komad. Zna se reći da joj treba i po stotinjak pisanica. Nekad su mlade osobe darivale pisanicama i župnika, učitelja i druge ugledne ljude u selu. Prije nego bi se darivale pisanice su se čuvale u kući kao ukras svečanog stola, dobivene se stavljale u zdjelu ili uzimale po izboru za darivanje.

Uskrsni ponedjeljak

Uskrsni ponedjeljak nastavak je uskrsnog slavlja, pa se tog dana posjećuju rođaci i prijatelji te odlazi na izlete. Tog dana bile su poznate igre *nacukavanja*, *kucanja* odnosno *tuckanja* s pisanicama, što se bilježi za Zagreb kao dječja igra već u 14. stoljeću.

Uskrsno čestitanje rodbini i prijateljima prakticiralo se na Uskrsni ponedjeljak kada su se nalazili u opuštеноj atmosferi kao Koprivničanci na primjer na proštenju u poznatom marijanskom prošteništu - Močilama. Uz gverc i medenjake pojelo bi se blagoslovljeno jelo koje je preostalo od Uskrsnog stola. Običaj darivanja šaranim jajima još je živ. Djevojka tako daruje momka, roditelji djecu, prijateljica prijateljicu.

Bijela nedjelja, Mali Uskrs, Bela nedela, Matkina nedjelja

Bijela nedjelja nosi naziv po katekumenima koji su svoju bijelu odjeću krštenika nosili sve do nedjelje poslije Uskrsa i bili toliko uočljivi da se sva crkva bijelila od njih. U nekim jadranskim mjestima, kao npr. Selcima na Braču, je fešta u jednom od mjesnih restorana. U nju se zovu svi *soldati*, crkveni pjevači ili ministranti. Tom prigodom crkva bi pripremila svečani objed, a glavno jelo bila bi pečena janjetina.

No drugi naziv i još nekoliko sličnih (Matkina, pisana, Mali Uskrs), upućuju nas na posebno sklapanje posestrinstva, a ponegdje i pobratimstva, nazvanog *matkanje*. Običaj je poznat po dijelu Međimurja i Podravine. Dva lokaliteta ne mogu se ni zamisliti bez njega: Donja Dubrava u Međimurju i Podravske Sesvete u Podravini.

I dok se u Međimurju sestre samo djevojčice i djevojke, uglavnom vršnjakinje, u Podravini su to i mješoviti parovi naročito ako su momak i djevojka. Matkanje se vršilo u nedjelju iza mise (Podravina) ili na livadi zvaanoj *Krbulja* u D. Dubravi. Izmijenile su pisanice i do kraja života su se priznavale i držale jedna do druge kao prave sestre - matke.

Uskrsne pisanice

Na osnovu uobičajene tradicije pojedinih krajeva Hrvatske, pisanice su se ukrašavale na različite načine. Uz određenu boju, tehniku ukrasa, raznoliku ornamentiku, susrećemo i živu simboliku osebujne likovnosti. Kod ukrašavanja pisanica primjenjuju se razne tehnike, od najraširenije tehnike pisanja voskom (batik), preko struganja nožićem ili britvom, lijepljenja papirnatih, tekstilnih i biljnih fragmenata, vezenja i oplitanja vunom ili koncem, izjedanja kiselinom, do oslikavanja bojom.

Još je poznat starinski način ukrašavanja pisanica pomoću voska (posebnom, odnosno struganjem već obojenog jajeta posebnim, ostrim nožićem, britvom ili iglom. I dok se kod pisanja voskom može jaje bojiti i ukrasiti u više boja dotle strugani ornament dolazi samo na jednobožno jaje. Slični ornamenti mogu se postići rjeđe *jetkanjem*, pisanjem kiselinom

pomoću trješčice ili pera, tj. izjedanjem boje dušičnom (*šotvaser*) ili nekom drugom kiselinom odnosno octom (*sirćetom*). Po jednobojnom jajetu štapić natopljen u kiselinu skida boju i na taj način se dobiva ornament u tonu kore jajeta.

Tehnika šaranja s pomoću voska je najstarija i najvrednija. Srećom, ona je i najrasprostranjenija. Rastopljeni vosak nanosi se malom *kišćicom*, šaraljkom u obliku lijevka ili pomoću glavice pribadače igle, na površinu jajeta koje se zatim oboji. Postupak nanošenja voska može se još nekoliko puta ponoviti uz umakanja jaja u druge boje pa tako dobijemo prava mala višebojna remekdjela koja su i pronijela slavu umijeća šaranja naših žena.

Bojenje jajeta vršilo se u davni isključivo biljnom bojom, kako se nekad bojio i tekstil. Od prirodnih boja danas se na pisanicama koristi samo boja lukovine a uz prehrambene kupovne boje, u mnogim krajevima se koriste tekstilne, anilinske, koje su ograničenih nijansi i s vremenom blijede. Upravo nas iznenađuju razne nijanse crvene, žute, plave, zelene, crne, smeđe i drugih boja i njihova svježina, koje su se nekad dobivale od različitog bilja (trava, cvijeća, korijenja, lišća, stabljika i kore drveća). Korijen broća (rubia tinktorum, koji je služio je za pripravljanje naročito lijepo crvenkasto-smeđe boje i spominje se u jednoj pjesmi iz Dalmacije već u 16. stoljeću. a kasnije i u Slavoniji. Broć). Krajem 19. i početkom 20. st. na cijelom području Slavonije bilo je jako rasprostranjeno tzv. *varzilo* (*Caesalpinia sappan*) crvenkaste triješčice koje su se dobivale iz kore brazilskog drveta koje se moglo kupiti od putujućih trgovaca. Stoga se i danas u tim krajevima jaje obojano jednom bojom (npr. lukovinom) naziva *broće* jaje ili *bročka* odnosno sva jednobojna jaja *ovarzilita* jaja ili *varzila*.

Biljna ornamentika raširena je posvuda, od sitnih lozica koje dijele jaje na odsječke do raznih listića i cvjetova i njihove stilizacije a znak je životnosti, rodnosti i plodnosti što je nekad na početku gospodarske godine i bilo uz dobre želje i najvažnije.

Koliko god uskrсна pisanica imala staru tradiciju, koliko god su ju pokušali oživjeti brojni zaljubljenici želeći njen kontekst umjetničkog i tradicijskog izdignuti od zaborava i ukazati na nekadašnji značaj koji je prije imala – kao što je bilo istaknuto i na ovoj izložbi, pisanica je bila i ostaje nedvojbeni simbol Uskrsa – Novog života! Pisanica je bila i ostaje jednim od najljepših prigodnih uskrsnih darova makar i ukrašena na nov način primjeren sadašnjem vremenu.

Izložba je pokazala da smo uz temeljne vjerske zasade baštinili i mnoge običaje i tradicije koje karakteriziraju naš Uskrs onakvim kakvim ga mi znamo i razumijemo i da s ponosom možemo ukazati na bogatstvo sadržaja, vrednota i zasada koje taj naš Uskrs čine našim narodnim, hrvatskim. Svoje časno mjesto u tom prikazu kako smo na izložbi uočili, pripada i mnogim elementima naše užeg zavičaja, podravskog nam dragog kraja.

* Izložba UZ KRIŽ STATI održana je na dvije etaže izložbenog prostora Etnografskog muzeja u Zagrebu u vremenu od 13. ožujka – 17. travnja 2005. Autor stručne koncepcije izložbe i kataloga je Josip Barlek a likovne postave, oblikovanja plakata i pozivnice Nikolina Jelavić Mitrović. Fotografije potpisuju Renata Škrinjar, Mladen Tomljenović, Višnja Huzjak, Nino Vranić, Zlatko Mileusnić i Ante Zubović.